

Historiske toll- og skipsanløpslister - prosjektoversikt

Prosjektgruppen for historiske toll- og skipsanløpslister: Prosjektleder: Ragnhild Hutchison, historiker, Ph.D., Prosjektgruppe: Amund Pedersen, historiker og Jon Christian Brekke, informatiker

Styringsgruppe: Norsk Maritimt Museum, Norsk Folkemuseum og Norsk lokalhistorisk institutt

Andre deltagere: Museumssenteret i Hordaland, Museene Vest, Lindesnes fyrmuseum og Bergen sjøfartsmuseum

Om prosjektet:

I 1786 kom det 20 faglebur til Bergen, 17 til Trondheim og seks til Kristiansand. De kom sammen med korn, tekstiler og farver, tauverk, god og dårlig brennevin, sitroner, hårpynt og votter. Og mye, mye mer. Tilsvarende varer kom til alle de andre norske havnene på slutten av 1700-tallet. Noe av det var laget i Europa, annet kom fra Asia, Karibien eller Amerika. I bytte gikk det ut fiskevarer, tømmer, jern og ullvarer. Slik endte norsk fisk på spanske bord, norsk tømmer som britiske gulv, norsk jern som spiker på skip som reiste til den andre siden av kloden og norske ullsokker på bena til afrikanske slaver i de dansk-norsk karibiske koloniene.

En av historieforskningens viktigste funksjoner er å sette vår moderne verden i ett litt annet, og ofte større perspektiv. Det gir sjeldent hverken enkle svar eller kjappe løsninger, men ved å få innblikk i hvordan folk før har løst utfordringer, hvorfor de løste dem som de gjorde, og hvilke konsekvenser det fikk, setter vi våre egne erfaringer i et større perspektiv, og kan slik se nye muligheter. Men det er vanskelig å fange fortiden. Ofte er det ikke så mye igjen, og det som er tilgjengelig, forteller bare om en liten bit av hvordan verden var.

Dette prosjektet er en slik bit av fortiden. Det skal transkribere toll- og skipsanløpslister fra 1700-tallet, modernisere og standardisere språket, legge dem inn i en søkbar database. Det skal også utvikles en nettside som viser hvordan skoler, museer, forskere og historieinteresserte kan bruke materialet. Dette vil gi et unikt innblikk i hvordan Norge var knyttet til verdensøkonomien i tiden før den moderne markedøkonomien.

Prosjektet "*Historiske toll- og skipsanløpslister*" gir innblikk en litt annen side av Norges historie på 1700-tallet enn det mange kjenner. Fokuset er på handelen, og databasen gjør at du selv kan utforske hvordan den foregikk. Vareutvalget avslører hva folk kunne få tak i og dermed litt om hverdagen kunne være for omtrent 200 år siden. Landene som varene kom fra eller dro til forteller hvordan norsk økonomi og produksjon var del av en europeisk og global handel. Skipsanløpslistene forteller ikke bare hvordan norske skip spilte en sentral rolle i varehandelen, men også hvem som eide skipene, var kaptein på dem og hvilke ruter de fulgte. Og ser man på byene, er det tydelig hvor viktig regionenes naturforhold var både for vareutvalget, men også for størrelsen på og sorten av handel. Flere av disse strukturene har vært sentrale for hvordan norsk økonomi, handel og skipsfart har utviklet seg i tiden frem til i dag.

Mål

Prosjektet tar utgangspunkt i den sentrale rollen som innenriks og utenriks sjøveis handel har spilt i norsk historie og økonomisk utvikling. Det vil tilgjengeliggjøre historiske kilder slik at publikum selv kan utforske hvordan Norge var del av det verdensomspennende handelsnettverket som vokste frem i forkant av, men også la grunnlaget for, det økonomiske systemet vi har i dag.

Gjennom transkribering og digitalisering skal prosjektet tilgjengeliggjøre toll- og skipsanløpslister fra 1700-tallet på nett for allmenheten, og da særlig skoler, museer og lokalhistoriske miljøet. I dag er dette materialet offentlig, men vanskelig tilgjengelig fordi er skrevet i gotisk håndskrift.

Metode og målgruppe

Transkribering av listene, modernisering av språket og publisering i en søkbar database på en nettside som formidler kildene i sin sammenheng gjør det mulig for skoler, museer, historieinteressert publikum og forskere å utforske materialet selv. I norsk og internasjonal sammenheng skiller prosjektet seg ut, både med hensyn til tilgjengeliggjøring av unike kilder og formidling til allmenheten.

Prosjektet består i sin helhet av tre deler:

Del 1: Grunnloven og norsk utenrikshandel (avsluttet)

Prosjektet viste at det var mulig å transkribere og digitalisere norske tollister fra 1700-tallet, samt publisere dem i en søkbar database på nettet. Til nå er de benyttet av museer, lokalhistoriske miljø og forskere. Bare tollister for et lite utvalg havner og år var mulig å gjøre tilgjengelig i forprosjektet. Resultatet kan oppleves på nettstedet <http://toll.lokalhistorie.no/>.

Del 2: Toll og skipsanløp

Det er til gjennomføring av dette delprosjektet at det søkes støtte. Utdypende beskrivelse av delprosjekt 2 følger nedenfor.

I dette er målene:

- å transkribere resten av de bevarte toll- og skipsanløpslistene (alle de norske havnene i årene 1731-33, 1751-55, 1786-94)
- å videreutvikle it-systemet slik at også skipsanløpslister kan transkriberes rett inn i databasen.
- forbedre presentasjonen på nettet for å gjøre sidene mer brukervennlig og innbydende, samt legge til analysefunksjoner som grafer og kart
- utvikle formidlingsssidene av databasen og nettsidene, særlig rettet mot skole, museer og det historieinteressert publikum
- rapport med erfaringer fra prosjektet til nytte for andre som vil gjøre tilsvarende

Del 3: Sluttanalyse

Et treårig forskningsprosjekt med to forskere skal resultere i en publikasjon med analyser av norsk sjøveis innenriks- og utenrikshandel på 1700-tallet. De tilgjengeliggjorte toll- og skipsanløpslistene brukes som utgangspunkt. Resultatene skal sees i sammenheng med norsk og internasjonal økonomisk utvikling i et langt perspektiv for å bidra til økt forståelse for hva som driver økonomisk utvikling og vekst.

Prosjektbeskrivelse Del 2: Toll og skipsanløp

Hovedmål

Sjøveis handel har fått en sentral plass i norsk kultur og identitet, kanskje særlig grunnet den viktige rollen det har spilt for verdiskapningen i Norge. Siden kildene så langt har vært problematiske å nå og få oversikt over, har det likevel vært vanskelig for forskere, museer, skoleelever og historieinteressert publikum å få innsikt i handelens og sjøfartens lange linjer i norsk historie.

For å gi disse gruppene mulighet til å utforske og oppdage hvordan Norge på 1700-tallet var en integrert del av det verdensomspennende handelsnettverket som vokste frem i forkant av, men også la grunnlaget for, dagens økonomiske system vil vi gjøre sentrale kilder til handel og sjøfart tilgjengelig i en søkbar database. Det er særlig tollistene som forteller om varehandel og skipsanløp som gir innsikt i den brede mellomfolkelig handelskontakten som er sentrale.

Toll- og skipsanløpslister for de norske havnene på 1700-tallet er i dag i praksis utilgjengelig for allmenheten. Årsaken er at de er skrevet med gotisk håndskrift og befinner seg i noen hundre separate protokoller. Gjennom *del 1: Grunnloven og norsk utenrikshandel* har vi vist at det er mulig å samle tollistene i en søkbar database på nett. I *del 2: Toll og skipsanløp* skal resten av de bevarte 1700-talls toll- og skipsanløpslistene gjøres tilgjengelig. Den endelige databasen vil være et viktig bidrag for forskning omkring økonomiske og kulturelle spørsmål, men også ha et unikt undervisnings-, formidlings- og forskningspotensiale ved at skoleelever og andre selv kan søke og systematisere i de store datamengdene. Resultatene og opplevelsene som dette gir setter egen hverdag, samt lokal og nasjonal historie i et nytt perspektiv.

Delmål

- 1) Transkribering- transkribere alle toll- og skipsanløpslister som er bevart for norske havner på 1700-tallet. Dette innebærer periodene 1731-33, 1750-55 og 1786-94.
- 2) IT – videreutvikle nødvendig transkriberingsverktøy, forbedre nettpresentasjonen for å øke brukervennligheten, legge til funksjoner som grafer og kart egnet for formidling i museer og skoler.
- 3) Formidling – utarbeide undervisningsopplegg for skoler og museer, lage vandretstilling, presentere smakebiter av forskningsresultatene i form av historiske snutter (tekst og video/screen cast) på sidene og i andre pop.vit.kanaler, lage direkte koblinger til lokalhistoriewiki.no for rask tilgang til ordforklaringer, samt nå flere brukere.
- 4) Rapport: utarbeide en rapport fra prosjektet for å overføre erfaringene med digitalisering og formidling av historisk materiale til andre.

Målgruppe:

Primærmålgruppe for *del 2: Toll og skipsanløp* er forskere, skoler, museer og de lokalhistorie- og historieinteresserte publikum.

For forskning ved museer, universitet og høyskoler vil *del 2: Toll og skipsanløp* gi en unik tilgang, både i norsk og internasjonal sammenheng, til økonomisk og maritime historie i en periode som har vært lite utforsket. Analyseverktøyene vil gjøre det mulig å systematisere de store datamengdene for å få frem ny informasjon og sammenhenger. Disse miljøene vil bli nådd gjennom relevante museumsnettverk og forskernettverk. Toll.lokalhistorie.no har allerede spilt en sentral rolle i en PhD avhandling om utbredelsen av importerte tekstiler i tiden før 1800, i en publikasjon om hvordan 1814 endret handelen og den økonomiske veksten i Christiania og Bergen, samt i studier av teateroppsetninger i Trondheim rundt 1800.

For skolen skal *del 2: Toll og skipsanløp* utvikle egne tverrfaglige undervisningsopplegg som vil involvere fag som historie, matematikk og mat- og helsefag. Oppgavene og informasjonen på nettsiden vil gjøre det mulig å utforske hvordan hjemstedet var knyttet til andre deler av verden på 1700-tallet. Ved å oppdage likheter og ulikheter med i dag vil også inngrodde oppfatninger om fortiden bli satt på prøve. Tilsvarende vil museers undervisningsopplegg ha nytte av *del 2: Toll og skipsanløp* da databasen gir mulighet for interaktiv utforskning i sammenheng med utstillinger. Skolen vil bli nådd gjennom kontakt med historielærerforeningen, museene gjennom museumsnettverk, og et prøveprosjekt er inngått med Stovner videregående skole. I dag brukes nettsiden Toll.lokalhistorie.no i undervisningsopplegg ved Norsk maritimt museum og ved Institutt for historie og klassiske fag ved NTNU, men det er behov for at flere år og havner dekkes.

For de lokalhistoriske og slektshistoriske miljøene, samt det historieinteresserte publikum vil de interaktive funksjonene i *del 2: Toll og skipsanløp* gjøre det mulig å enkelt hente informasjon som kan brukes i egne publikasjoner og prosjekt. Disse miljøene kan nås gjennom Norsk lokalhistorisk institutts (NLI) nettverk. I pågående lokalhistoriske arbeid blir databasen på Toll.lokalhistorie.no bl.a. brukt i Kragerøs historie for å vise kontakt med andre regioner og land. Databasen vil være av nytte for tilsvarende slike publikasjoner, men det er det behov for å transkribere flere av årene på 1700-tallet for å fange endringer over tid.

Deltakere og samarbeidspartnere i prosjektet:

Arbeidsgruppen:

Prosjektleder Ragnhild Hutchison, Phd. i historie med forskerbakgrunn innen norsk og internasjonal økonomisk historie fra European University Institute, London School of Economics, UC Berkeley, NTNU, UiO, NTNU og Høgskolen i Telemark. Var prosjektleder for *del 1: Grunnloven og norsk utenrikshandel*.

Prosjektmedarbeider Amund Pedersen, Master i historie fra 2011. Vitenskapelig assistent ved Universitetet i Oslo. Spesialisering innen transkribering og bearbeidelse av eldre kildemateriale. Erfaring som rådgiver og medarbeider ved en rekke forskningsprosjekter ved blant annet Universitetet i Oslo, NTNU og Det Norske Videnskaps-Akademi.

IT-rådgiver Jon Christian Brekke: Rådgiver ved Norsk lokalhistorisk institutt, Bachelorgrad i informatikk. Utviklet databasen og nettpresentasjonen for *del 1: Grunnloven og norsk utenrikshandel*.

Prosjektet samarbeider med Norsk lokalhistorisk institutt, Norsk Maritimt museum og Norsk Folkemuseum. Representanter fra disse (Per Norseng, seniorkonservator og

forskningsleder ved Norsk maritimt museum og professor 2 ved Høgskolen i Telemark, Kari Telste, forskningskoordinator ved Norsk folkemuseum og Knut Sprauten, direktør ved Norsk lokalhistorisk institutt) sitter sammen med prosjektleder i en styringsgruppe for prosjektet. Samarbeidspartnerne vil bruke materialet fra toll- og skipsanløpslistene i sin formidling mot skoler og publikum, samt i forskning. Norsk lokalhistorisk institutt bistår også med administrativ assistanse i forbindelse med f.eks. regnskap, samt drifter nettstedet toll.lokalhistorie.no der materialet ligger åpent tilgjengelig.

Prosjektet er også støttet av Museumssenteret i Hordaland, Museene Vest, Lindesnes fyrmuseum og Bergen sjøfartsmuseum. Riksarkivet støtter også prosjektet ved å gi tilgang til digitaliseringsutstyr og hjelp med det tekniske arbeidet i tilknytning til dette.

Bakgrunn og begrunnelse for prosjektet

Bakgrunn

Del 2: Toll og skipsanløp er en videreutvikling av prosjektet *Del 1: Grunnloven og norsk utenrikshandel* som viste hvordan hendelsene rundt 1814 endret norsk utenrikshandel. Prosjektet var del av NTNU sitt forskningsprosjekt i forbindelse med grunnlovsjubileet, og finansiert av Norges forskningsråd.

Del 1 har fungert som ett forprosjekt og har vist at transkribering og tilgjengeliggjøring av tollister fra 1700-tallet er mulig. Tollister for byene Oslo, Bergen, Trondheim, Risør, Tønsberg og Kristiansand i årene 1786, 1788, 1790, 1792 og 1794 har blitt transkribert, digitalisert og gjort tilgjengelig på nett. Arbeidet har etablert transkriberingsverktøy, datateknisk infrastruktur, og utviklet kompetanse om tilgjengeliggjøring av historiske kilder for et bredt publikum. Materialet har ligget ute på nettsiden toll.lokalhistorie.no siden august 2013. Varenavnene er modernisert, men etterprøvbarhet er sikret ved at bilder av kildene også ligger på sidene. Så langt har sidene blitt benyttet av museer som del av deres formidling mot skoler, lokalhistorikere som arbeider med bygd- og byhistorie og forskere som arbeider med spørsmål relatert til handel, økonomisk utvikling og internasjonalisering av den norske økonomien. Det er stor etterspørsel etter materiale som dekker lengre tilbake på 1700-tallet.

I *del 2: Toll og skipsanløp* videreutvikles erfaringene med digitalisering og formidling av kildematerialet for sjøveis handel på 1700-tallet. Målet er at dette blir tilgjengelig for forskere, museer, skoler, lokalhistorikere og andre historieinteresserte som ønsker å utforske og utvikle egne arbeide med det. Slik er prosjektet å regne som et infrastrukturprosjekt som mange aktører vil ha nytte av.

Begrunnelse

Norge har i internasjonalt perspektiv et unikt kildemateriale for handel og sjøfart på 1700-tallet, men det behøves spesialkompetanse for å lese. Gjennom transkribering, digitalisering og presentasjon på nett vil den høye terskelen for å bruke materialet bli fjernet, og allmenheten vil enkelt få tilgang.

Materialet gir unik innsikt i utvikling av norsk, europeisk og global handel i tiden før industrialiseringen og det moderne markedøkonomiske systemet var blitt en fast del av økonomi, kultur og samfunn. Økt kunnskap om handel i denne perioden vil fortelle om hvilke nasjonale og internasjonale strukturelle forutsetninger som la grunnlaget for det

kraftige økonomiske take-off og senere vekst som har kjennetegnet de siste vel 200 årene.

For å forstå endringene i dagens samfunn har stadig flere internasjonale økonomer og historikere vendt blikket til 1700-tallet og den tidlige globaliseringen og økonomiske utviklingen. Nasjonal og internasjonal skipsfart og handel har derfor fått stor oppmerksomhet. Internasjonalt har Øresundtollen blitt transkribert og tilgjengeliggjort (<http://www.soundtoll.nl/index.php/en/over-het-project/str-online>), og prosjektet har kontakt med forskerne bak dette og flere tilsvarende databaser som opprettes omkring i Europa, bl.a. Irland og Frankrike.

Databasen i *del 2: Toll og skipsanløp* vil vise hvordan små og store havner i et land som Norge, i utkanten av den europeiske vekstsonene, var koblet på den transnasjonale og globale handelen, men også hvordan skipsfarten utviklet seg og vokste i størrelse og omfang. I internasjonal sammenheng er også det norske materialet unikt bevart i sin relative fullstendighet.

Til undervisningsformål er toll- og skipsanløpslistene unike. Tollistene gir oversikt over hvilke varer som ble fraktet inn og ut av havner, fordelt på innland og utland. De viser dermed vareutvalget som var tilgjengelige i de norske havnene for 200 til 300 år siden, hva som ble handlet med, og hvor mye det kostet. Skipsanløpslistene forteller om skipenes eiere, reiseruter og størrelse, samt kapteinens navn og bosted. Slik kan vi følge skip og kapteiner fra havn til havn, men også utviklingen av den norske flåten. Sammen gir dette en sjeldent innsikt i hverdagen langs kysten av Norge på 1700-tallet.

Ved å se på varer og handelspartnere i databasen får skoleelever og historieinteresserte et unikt innblikk i hvordan havner og innbyggerne i dem var knyttet til andre. Indikasjonene så langt viser at selv om mye er fremmed, er det også mange tilfeller med klare, tidvis gjenkjennbare linjer fra 1700-tallet og helt frem til i dag. Bl.a. gir materialet oss mulighet til å se hvor forskjellig de norske regionene og havnene var, at små havner ofte var viktige handelsknutepunkt mellom innlandet og utlandet, og at nye forbruksvarer som kaffe, sukker eller bomull spredde seg som del av det tidlige forbrukssamfunnet.

Transkriberingen av materialet, moderniseringen av språket og tilgjengeliggjøringen i form av en database på nett muliggjør tverrfaglige undervisningsopplegg for skolefag som historie, samfunnsfag, mat- og helsefag og matematikk. For lokale museer i hele landet kan nettsiden enkelt integreres i utstillinger som forteller hvordan deres region var knyttet til andre. Interaktiviteten som nettpublisering muliggjør gir museumsbesøkende anledning til selv å utforske historien. For historieinteresserte vil det bli mulig for å sitte hjemme i egen stue og utforske historien på egne premisser.

For norsk historieforskning vil digitaliseringen og tilgjengeliggjøringen på nett av toll- og skipsanløpslistene være et viktig redskap for å se norsk økonomisk og samfunnsutvikling i et bredere og lengre perspektiv. Både økonomisk og sjøfartshistorisk forskning i Norge har primært fokusert på tiden etter 1840/1850, og synet på utviklingen i forkant er preget av krisetiden under og etter Napoleonskrigen. De lange linjene og de viktige strukturelle endringene i nasjonal og internasjonal handel som skjedde gjennom 1700-tallet, og som la grunnlaget for mye av veksten utover 1800-

tallet har dermed ofte blitt oversett. Gjennom informasjonen som *Del 2: Toll og skipsanløp* bringer vil det være mulig å rette opp det skjeve inntrykket, samt vise utviklingen av den norske økonomien i ett lengre perspektiv.

Prosjektets arbeidsoppgaver og tidsplan

Del 2: Toll og skipsanløp

Prosjektfaser	Beskrivelse av oppgave	Arbeidet utføres av	Tidsestimat	Tidsskjema
Fase 1	Transkribering	Vit.assør, 2 st.	12 måneder hver	Aug. 2014 – aug. 2015
Fase 2	Digitalisering og nettpresentasjon	IT-rådgiver	Ca. 4 måneder – mest i begynnelsen, resten løpende	Aug. 2014 – aug. 2015
Fase 3:	Formidling	Prosjektleder og prosjektrådgiver	Ca. 4 måneder hver, løpende gjennom året	Aug. 2014 – aug. 2015
Gjennomgående:	Prosjektledelse	Prosjektleder	Ca. 5% stilling løpende	Aug. 2014 – aug. 2015

Transkribering- og digitaliseringsplan for del 2: Toll og skipsanløp

Transkribering:

- bevarte toll- og skipsanløpslister for norske havner 1731-33, 1751-55, 1786-94.

Digitalisering og nettpresentasjon:

- utvide digitaliseringsverktøy til å inkludere skipsanløpslistene
- utarbeide analyseverktøy for kart, grafer og regneark
- gjøre nettsiden og databasen mer brukervennlig

Formidlingsplan for del 2: Toll og skipsanløp

Undervisning:

- videreutvikle undervisningsopplegg for skoler som ligger på nettsiden til å gjelde flere fag og skoletrinn
  - o et forsøksprosjekt har vært gjennomført med fire 3dje klasser på Stover videregående skole
  - o Prosjektet er også valgt ut til å delta i en workshop om digitalisering av læremidler for historie til videregående skole i regi av NDLA (<http://ndla.no/>)
- samarbeide med museer om utvikling av pedagogiske opplegg
- samarbeide med lærere om prosjekt

Teknisk:

- lage screencast - forklare gjennom video hvordan nettstedet kan brukes.
- Utvikle grafer og kartanalyser som brukerne kan benytte til egne analyser

Utadrettet informasjon til forskningsmiljø og andre:

- Spre informasjon om prosjektet til aktuelle forskningsmiljø gjennom foreninger som Norsk historikerforening (hifo), ved å ha stand på viktige nasjonale forskningskonferanser og delta i internasjonale forskningsnettverk for handel og skipsfart.
- spre informasjon om nettsiden gjennom nettverk for lærere (historielærernetverket o.lg.), museum (nettverkene for De nasjonale maritime museumsnettverket og Nasjonalt museumsnettverk for fiskerihistorie og kystkultur), lokalhistorielag (Landslaget for lokalhistorie og foreningen Kysten)
- delta med stand på aktuelle festivaler og konferanser f.eks. Norske historikerdagene (har stand plass), trebåtfestivaler, slektshistoriskfestival.
- trykke opp flyers som kan deles ut på relevante arrangement
- skrive korte "snutter" som gir smakebiter av mulighetene som ligger i bruken av databasen. Kortere tekster publiseres på nettsidene, lengre tekster søkes å få på trykk i populærhistoriske magasin.
- Korte filmpresentasjoner av resultat som bruk tollistene har gitt
- Formidling på radio f.eks. Ekko og Norgesglasset. Del 1 har vært på Ekko, og i løpet av 2014 skal prosjektet tilbake for å fortelle om hva databasen viser om 1814s betydning for norsk utenrikshandel.

Rapport:

- Skrive en rapport med erfaringene fra digitaliserings og tilgjengeliggjøringsarbeidet slik at tilsvarende prosjekt senere kan dra nytte av erfaringene.

Mulige tillegg til formidling:

- vandrestilling som kan gå mellom museer (evnt. også bibliotek)
- samarbeidsprosjekt mellom flere skoler

Arbeid videre - forskningsprosjekt:

- *Del 3: Sluttanalyse* (forutsatt midler) er ett treårig forskerprosjekt med to årsverk som tar utgangspunkt i materialet samlet i *del 1: Grunnloven og norsk utenrikshandel* og i *del 2: Toll og skipsanløp*. Analysen skal ta utgangspunkt i sentrale problemstillinger fra den internasjonale forskningsfronten. Særlig betydningen av transnasjonal handel for økonomisk utvikling vil stå sentralt, samt hvordan små land som Norge deltok i dette. Resultatene skal gis ut som bok på meritterende forlag.